

1. Stambena zgrada Vakuf Jakub-paše, 1935. ili 1940.; Obala Kulina bana; Dušan Smiljanić i Muhamed Kadić
2. Zavod za javno zdravstvo KS, cca.1928.; ulica Avdage Šahinagića 10, Helen Baldasar?
3. Kuća; Veliki Alifakovac 2; Asim Nanić
4. Vila Todora Švrakića; ulica Todora Švrakića 9
5. Stambena uglovnica; ulica Mula Mustafe Bašeskije 28
6. Stambena zgrada; ulica Mula Mustafe Bašeskije 12
7. Stambena zgrada Penzionog fonda IVZ; ulica Mula Mustafe Bašeskije 21; Reuf Kadić
8. Stambena palata "EME" ili "BMB", 1920.; Titova ulica 50
9. Stambena zgrada Vakuf Hadži Idriza, 1938.; Titova ulica 32; Muhamed Kadić
10. Kuća Damić 1926.; Radićeva ulica; Helen Baldasar i Dušan Smiljanić
11. Stambena zgrada; Pruščakova 2; Helen Baldasar
12. Stambena zgrada; ulica Maršala Tita 17
13. Stambena zgrada; ulica Maršala Tita 19
14. Stambena zgrada Rašidagić, 1931.; ulica Maršala Tita 21; Isidor Rajs
15. Centralna banka (bivša Hipotekarna banka), 1929.; ulica Maršala Tita 25; Milan Zloković, Vladimir Zagorudnjak (kiparski radovi)
16. Palata Napretkove zadruge, 1931.; ulica Maršala Tita 29; Josip Gramer
17. Stambena zgrada; ulica Kaptol 10
18. Stambena uglovnica; ulica Buka 1
19. Stambena zgrada; ulica Buka 4
20. Stambena zgrada; ulica Buka 2
21. Stambena uglovnica; ulica Dalmatinska 6
22. Bošnjačka gimnazija (bivši Đački dom "Narodna uzdanica"), 1937.; ulica Petrakijina 22; Lavoslav Pavlin (idejni projekt Marijan Haberle i Hinko Bauer)
23. Stambena zgrada; ulica Petrakijina 3
24. Stambena zgrada; ulica Petrakijina 4
25. Zgrada "Higijena"; ulica Josipa Štadlera 14
26. Vila G.V. Jelavića, 1931.; ulica Josipa Štadlera 15; Mate Baylon
27. Stambena zgrada Čurčić, 1938.; ulica Čemerlina 3; Muhamed & Reuf Kadić
28. Stambena zgrada Kapetanović, 1938.; ulica Logavina 24; Muhamed & Reuf Kadić

Generalni izvori:

Finci, J.: Razvoj dispozicije i funkcije u stambenoj kulturi Sarajeva, 1963.
 Kadić, E.; Reuf Kadić i početci moderne arhitekture u BiH, 2010.
 Milošević, P.: Arhitektura u Kraljevini Jugoslaviji (Sarajevo 1918-41), 1997.
 Turkušić Jurić, E.: Elementi stambene arhitekture, Dnevni boravak kroz vrijeme: BiH, 2022.
 Ugljen, Z.: Odjek novih tendencija u arhitekturi Sarajeva između dva rata, 1967.
 Vidić, P.P., Krzović, I.: Članovi ANUBIH – likovni umjetnici i arhitekti, 2015.

ORGANIZATOR I IZDAVAČ:
 NK ICOMOS u Bosni i Hercegovini (www.comosubih.ba)

AUTOR KONCEPTA: Elša Turkušić Jurić
SURADNICI: Aida Murtić i Boris Trapara

POKROVITELJ: FEDERALNO MINISTARSTVO KULTURE I SPORTA

2022, NK ICOMOS u BiH. Sva prava pridržana.
 Zabranjena reprodukcija bez dozvole

■ Objekti iz međuratnog perioda
■ Značajni objekti iz socijalističkog perioda
📍 Značajni objekti iz otomanskog i austrougarskog perioda

MEĐURATNA ARHITEKTURA U SARAJEVU

Arhitektonska ostvarenja ovog perioda su u kvantitativnom smislu mala, dok su u kvalitativnom vrlo vrijedna. Arhitekti, koji su ih ostvarili, su začetnici avangardnih ideja na polju kulture, obrazovanja i graditeljstva i moderne arhitektonske misli na ovim prostorima.

U tom periodu Bosna i Hercegovina, sa ostalim zemljama Južnih Slovena, nalazila se u sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja se od 1929. do 1945. godine nazivala Kraljevina Jugoslavija. U ovom relativno kratkom periodu Monarhije, privredno-ekonomski i kulturni život se veoma sporo odvijao u BiH pa je uglavnom ostala ruralna zemlja bez većih urbanih intervencija i izgradnje značajnih državnih i javnih institucija. Međutim, ono što je većim dijelom izgrađeno je, svakako, nagovještaj jedne nove arhitekture. Evidentna je brojnost stambene arhitekture, urbanih vila i stambenih najamnih zgrada. Glavni nosioci građevinskih poduhvata su bili privatni poduzetnici (bogatih građani), a zatim institucije poput (nacionalnih) kulturno-prosvjetnih društava, zadruga, zadužbina, vakufa i sl.

Kultura konkursne procedure prilikom odabira i izgradnje objekata je bila više nego zastupljena, što je zasigurno dodatno omogućilo lakše prihvatanje novih tendencija u graditeljstvu. Tadašnji evropski poticaji suvremenog gledanja na arhitekturu i kulturu svoju adekvatnu konkretizaciju i realizaciju su pronašli zahvaljujući domaćim arhitektima školovanim u srednjoeuropskim centrima. Oni su djelujući u kasnim 20-im i 30-im decenijama proteklog stoljeća nastojali njegovati arhitekturu koja u centar svog interesovanja postavlja čovjeka i njegove suvremene potrebe, iznad bilo kakvih historicističkih ili pseudo-folklorističkih ideja. Svojim projektima razvili su novitete u domenima: arhitektonske forme, prostorne estetike i organizacije prostora. Zahvaljujući novim tehnološkim dostignućima, primjenjuju se: armirano-betonske konstrukcije, staklene fasade, veći prozorski otvori, ravni krovovi, klimatizacija, primjena skeletnog sistema umjesto sistema podužnih zidova i sl.

Dosljednost u autentičnosti izraza internacionalizma i funkcionalizma u arhitekturi, usklađenog mjerilom i proporcijama ambijentu, glavna je odlika međuratne aritekture Sarajeva. Ostvarena kultura stanovanja, prema svom kvalitetu je vanvremenska i najznačajniji je doprinos ovog perioda u razvoju bh arhitekture i društva. Sarajevska moderna je tako našla svoje mjesto u internacionalnim arhitektonskim i kulturnim kretanjima međuratnog perioda.

Misija projekta

ZNAČENJA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA 20.stoljeća u SARAJEVU

Nacionalni komitet ICOMOS u BiH ovim projektom nastavlja promoviranje graditeljskog naslijeđa arhitekture 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini. Iako je vrlo raznoliko i bogato, ovo naslijeđe još uvijek je nedovoljno prezentirano i istraženo. Ostvarenja iz ovog perioda se u našem društvu i struci najmanje vrednuju i ne prepoznaju kao zajednička vrijednost neophodna za nadgradnju kulturološkog i urbanog identiteta. Značajni radikalni pomaci u modernoj arhitektonskoj misli započinju u međuratnom periodu u Sarajevu (1918-1940). Graditeljsko naslijeđe ovog perioda iskreno prezentuje duh vremena u kojem su nastali evropski avangardni pokreti i škole. Ovaj uticaj je neosporan na društveno-gospodarska, kulturološka i umjetnička strujanja u Bosni i Hercegovini, a pitanja koja su njihovi protagonosti postavili aktualna su i danas.

Implementacija projekta

SVIJEST O PROSTORNIM VRIJEDNOSTIMA LOKALNE ZAJEDNICE

Grad je složeno i dinamično tkivo. Sarajevo je u historijskom i arhitektonskom pogledu izrazito heterogen grad sa naglašenom tendencijom ka prostornom skladu - na samo jednom malom prostoru može se vidjeti toliko različitih prostornih izraza i zanimljivih oblikovnih cjelina vrijednih pažnje. Graditeljstvo 20. stoljeća ponudilo je slobodu kreativnog izraza, te na raznolike načine preoblikovalo pojedine četvrti i ulice. Forme koje su tada nastale i priče o kontekstu u kojem su stvarane danas su zaboravljene. Građani često nisu svjesni da u svojoj ulici, u svom komšiluku, prolaze pored vrijednih objekata i kompleksa. Svijest o prostornim vrijednostima lokalne zajednice treba njegovati svakodnevno kako bi jasno podražavala kulturološku slojevitost naslijeđenih urbanih cjelina.

Projekt se bazira na utvrđivanju arhitektonskih ruta ili šetnji gradskim četvrtima kroz mapiranje i valorizaciju objekata iz međuratnog perioda ili moderne u Sarajevu. Odabir šetnje

kao formata komunikacije nije slučajan. Prostorni pokret i susret s vizualnim reperima, za razliku od forme predavanja ili publikacije, značajno utiču na kvalitetu interpretacije i percepcije okruženja.

Cilj

KVALITETNO UPRAVLJANJE LOKALNIM PROSTOROM

Vrednovanje ostvarenja iz perioda moderne u Sarajevu može promijeniti našu dosadašnju percepciju kulturne historije grada i njegove budućnosti: arhiviranje i mapiranje objekata Moderne koje trenutno nema svoje mjesto u kulturnom i javnom životu grada; povezivanje graditeljskog naslijeđa i stanovništva kroz jačanja uloge lokalne zajednice u odlučivanju u načinima i vrstama upravljanja (gradskim) prostorom; poboljšanje i obogaćivanje kvaliteta življenja u stambenim četvrtima, samim time i gradskog kulturnog života; kontekstualizacija ranog graditeljskog naslijeđa 20. stoljeća u BiH unutar evropskog kulturološkog konteksta.

Vizija projekta

PROSTORNI I LOKALNI IDENTITET

Jačanja lokalne samosvijesti i socijalne kohezije kroz razvoj osjećaja pripadnosti određenom prostoru, čiji karakter i vrijednosti korisnici sami postepeno otkrivaju. Životno iskustvo pojedinca, grupe ili zajednice, čini determinantu ovog istraživačkog projekta jer će time apstraktni funkcionalni prostor četvrti postati simboličko i značenjsko mjesto svakodnevne prakse.

ŠETNJA KROZ RUTU C

Predočena ruta «C: Vijećnica – Veliki Park» nastavlja ciklus narativnih šetnji kroz period moderne u Sarajevu, obuhvatajući dijelove ulica Mula Mustafe Bašeskije i Maršala Tita, te donje dijelove gradskih četvrti Alifakovca, Bistrika, Mejtaša i Logavine. Šetnja ovom rutom započinje u srcu historijske jezgre Sarajeva, uz Vijećnicu, Baščaršiju i rijeku Miljacku, sa pogledom na utvrđeni srednjovjekovni grad Vratnik i bastion Bijelu Tabiju. Zatim, šetnja odlazi iz usitnjene prostorne strukture osmanskog grada ka blokovskoj strukturi srednjoeuropskog grada širokih ulica, krećući se jednom od najstarijih gradskih saobraćajnica - koju čine ulice Mula Mustafe Bašeskije i Maršala Tita. Dalje, šetnja se blagim uspinjanjem nastavlja ka sjevernim gradskim padinama, krivudajući i provlačeći se kroz stambene zone iz skoro svih tproteklih perioda, arhitektonskih stilova i izraza. U odnosu na preostale rute «A» i «B», ova ruta na najbolji način dočarava karakter historijske i centralne zone Sarajeva, nastale simbiozom raznolikih kulturoloških uticaja i topografije. Upravo zbog različitih ambijenata kroz koje se šetnja proteže, moguće je uvidjeti izazove koji su postavljani pred arhitekte, skoro cijelo 20. stoljeće: odnos novogradnje prema naslijeđu (br. 1 i 2); novi načini stanovanja unutar tradicionalnih stambenih četvrti – mahala (br. 27 i 28); mogućnosti novog humanog stanovanja na ozelenjenim gradskim padinama (br. 26) ili unutar uskih gradskih parcela (br.9, 10 i 14); načini prezentacije državne ideologije (br. 15). Naročito reprezentativni i javni objekti ne obilježavaju ovu rutu. Izuzetak je zgrada Centralne banke, koja je svojim volumenom i bogatom obradom, zasigurno najmonumentalnija građevina ovog perioda u Sarajevu. Kuća Damić prvi je stambeni objekt izgrađen u duhu moderne; vila Jelavića je jedan od najboljih primjera suvremene kulture stanovanja; dvije palate nastavljaju započetu gradnju višespratnih stambeno-poslovnih blokova sa unutarnjim dvorštima u ulici Maršala Tita (br. 8 i 16). Ruta pretežno obuhvata stambene zgrade, od kojih one koje se nalaze unutar glavnih ulica imaju poslovno prizemlje. Većina ovih objekata razvija dinamičnu uličnu fasadu primjenom horizontalnih ili vertikalnih istaka (prizmatičnih ili

valjkastih), balkona, otvorenih ili ostakljenih lođa i prozorskih traka. Reprezentni su primjeri novog kvalitetnog načina kolektivnog i individualnog stanovanja svog vremena, ali i danas – primjenjenom prostornom i sadržajnom organizacijom, obradom materijala i unutarnjom opremom (posebno objekti br. 14, 26 i 27). Sadašnji izgled objekata je izmijenjen dogradnjama, prenamjenama, dodavanjem novih fasadnih elemenata, izmjenom stolarije, utopljavanjem fasada, itd. Između ostalih, danas, je neprepoznatljiv izvorni oblik stambene zgrade u ulici Kaptol (br. 17) i bivšeg Đačkog doma u ulici Petrakijina (br. 22), dok fasada i konstrukcija objekta Vakuf Jakub paše i kuće na Alifakovcu (br.2) propadaju naočigled svih prolaznika. Za neke objekte nije bilo moguće utvrditi autore i godine, dok su za neke pretpostavljeni autori na osnovu sličnosti izraza (?).

PRIMIENJENI ARHITEKTONSKI PRINCIPI UNUTAR RUTE:

I. HUMANA ARHITEKTURA

Osnovni princip arhitekata ovog perioda je izgradnja stambenih objekata kao „kuća za življenje“. Pored zadovoljavanja čovjekovih vlastitih potreba, kuća je morala biti poticajno radno i životno okruženje ostvarivanjem zdravog prostora. Omogućeno je dovoljno sunca i svjetla stambenim prostorijama, prema njihovom karakteru - tako većina stambenih prostorija iz ovog perioda ima veoma povoljan fotokoeфицијent od 1/2 do 1/6 (površina prozora naspram površine prostorije). Insistiranje na postizanju povoljne orijentacije i vizure postiže se primjenom ugaonih prozora, istaka i postavljanjem prozora na zaobljenju uglovnica. Važno je istaći da se vodilo računa i kod rješavanja i dimenzioniranja haustorskog prostora pri pozicioniranju prozora te dovoljnom uplivu prirodnog svjetla (posebno pogledati objekte br. 14. i 28). Tamo gde je bilo moguće ostvaren je dovoljan razmak između objekata.

II. ORGANIZACIJA STAMBENOG PROSTORA

Rješavanje stana se odvija „iznutra prema vani“ sa funkcionalnim zoniranjem sadržaja (podjela na javnu, privatnu i servisnu zonu). Unutar komfornog i prostranog stana podjednako se tretira svaka od tih zona na nivou veličine prostorije, orijentacije i komunikacije. Velika pažnja se posvećuje stepenu privatnosti, koji se ne ostvaruje samo kroz zoniranje, nego i načinom rješavanja prostorija za dnevni boravak - diferenciranje prostora na stambeni hol, salon ili kabinet i dnevnu sobu. Time se potiče i fleksibilnost tokom svakodnevnog boravka koja je dodatno ostvarena primjenom harmonika, dvokrilnih vrata ili kliznih vrata - što omogućava vrlo lako korištenje jednog većeg prostora za druženje porodice i primanje gostiju. Srž i novitet u organizaciji stambenog prostora čini primjena stambenog hola - višefunkcionalnog prostora koji najčešće ima izlaz na lođu ili balkon. Na taj način su i ostvarene kružna komunikacija unutar stana (posebno pogledati objekte br. 2, 10 i 26).

III. PROŽIMANJE UNUTARNJEG I VANJSKOG PROSTORA

Naglašavanje kontakta sa vanjskim prostorom bazira se na činjenici koju arhitekti rado zastupaju: čovjek je prirodno biće te se najbolje i najpotpunije osjeća okružen prirodom. Zastupajući povratak prirodi unutar gradske svakodnevnice primjenjuju se prozorske trake i istaci sa prozorskim trakama, te vanjski prostori (terase, ostakljene ili otvorene lođe i balkoni) koji su često značajnih površina. Boravak u prirodi kroz krovne terase ili vrt ostvaren je tamo gdje je bilo moguće obzirom na gustu gradsku strukturu. Arhitekti nastoje ostvariti unutar stana osjećaj svjesnosti promjene prirodnih fenomena tokom dana ili godine, tako da nije slučajno da i haustori bivaju komforni, kvalitetno izvedeni i dobro osvijetljeni kako bi ublažili prelaz iz unutarnjeg u vanjski prostor, te obrnuto. S druge strane ovakvo rješavanje zajedničkih prostora potiče socijalnu integraciju unutar zajednice (posebno pogledati objekte br. 1, 6, 9, 10, 11, 14, 17, 26 i 28).

Važno je istaći da je primjena ostakljenih lođa veoma karakteristična za sarajevsku modernu - s jedne strane je optimalno rješenje za ovu klimatsku zonu, dok s druge strane suvremena je reinterpretacija divanhana i kamerija tradicionalne kulture stanovanja (drvene lođe na spratu koje su primarno imale funkciju koridora između soba).i vrijednosti korisnici sami postepeno otkrivaju. Životno iskustvo pojedinca, grupe ili zajednice, čini determinantu ovog istraživačkog projekta jer će time apstraktni funkcionalni prostor četvrti postati simboličko i značenjsko mjesto svakodnevne prakse.

IV. REDUCIRANJE OBLIKA

Kreiranje objekata se odvija na objedinjavanju funkcije i sadržaja iz kojeg proističe estetski izraz sveden na čistu formu ostvarenu skladnom kompozicijom čvrstih masa bez ukrasa. Karakter objekta postiže se igrom svjetla i sjene, odnosa punih i praznih ploha, zatvorenih i otvorenih prostora, iskrenom primjenom materijala (posebno pogledati objekte br. 1, 6, 9, 16, 11, 14, 26, 27 i 28). Jednostavnost i dinamičnost u oblikovanju čvrstog volumena jasna je negacija bilo kakvih pseudostilova. Dominira princip simetričnog i centralnog komponiranja volumena i fasadnog plašta, ali su vrlo zanimljivi primjeri asimetričnih rješenja (objekti br. 2, 11, 18).

INDEKS ARHITEKATA:

<10,11> Helen Baldasar (1894-1970.), diplomirao na Visokoj tehničkoj školi u Pragu

<26> Mate Baylon (1895-1973.), diplomirao na Visokoj tehničkoj školi u Pragu, jedan od prvih profesora na Arhitektonskom fakultetu u Sarajevu

<22> Hinko Bauer (1908-1986.), diplomirao na Sveučilištu u Rijeci

<22> Marijan Haberle (1908-1979.), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Zagrebu

<16> Josip Gramer

<1, 9, 26, 27> Muhamed Kadić (1906-1983.), diplomirao na Visokoj tehničkoj školi u Pragu jedan od prvih profesora na Arhitektonskom fakultetu u Sarajevu

<7, 26, 27> Reuf Kadić (1908-1974.), diplomirao na Visokoj tehničkoj školi u Pragu, profesor u Srednjoj tehničkoj školi u Sarajevu

<2> Asim Nanić, maturirao na Državnoj tehničkoj školi u Sarajevu

<22> Lavoslav Pavlin (1904-1975.), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Ljubljani

<14> Isidor Rajs (1901-1945.), diplomirao na Visokoj tehničkoj školi u Zagrebu

<1, 10> Dušan Smiljanić (1895-1973.), diplomirao na Visokoj tehničkoj školi u Pragu, jedan od prvih profesora na Arhitektonskom fakultetu u Sarajevu

<15> Milan Zloković (1898-1965.), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu

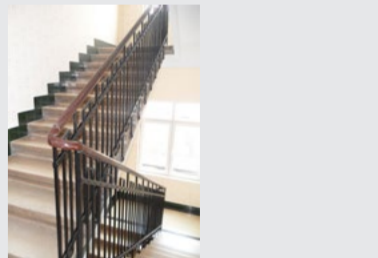
Stanovnik/ stanovnica gradske četvrti/ ulice

PROSTOR ZA VAŠU MAPU SJEĆANJA, PRIČA, ISKUSTAVA, DOŽIVLJAJA, FOTOGRAFIJA, CRTEŽA:

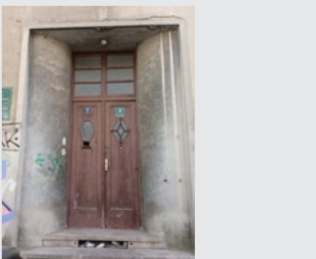
1. U kojim ulicama se nalazi ovaj ugao?

2. U kojoj zgradi se nalazi ovo stepenište?

3. Kojem objektu pripadaju ova ulazna vrata?

4. Kojem objektu pripada ova fasada?

